

principio est imago illius exemplaris, ubi una numero natura divina est formalis ratio unitatis Patris, Filii et Spiritus Sancti. « Cum de nobis dixit Salvator: sicut tu Pater in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, non identitatem cum ipso nos habituimus significatur... sed est postulatio ad Patrem, ut Iohannes scribit, ut per ipsum Christum fidelibus impetrat Spiritum, per quem et videamus in Deo esse, et secundum hoc *in ipso Spiritu* coniungi. Quia enim Verbum est in Patre, Spiritus autem ex Verbo datur (*ἐν τῷ λόγῳ διδοται*), vult nos accipere Spiritum, ut hoc accepto atque habentes Spiritum Verbi quod est in Patre, videamus et nos per Spiritum unum esse in Verbo et per Verbum in Patre... Unde quemadmodum filii et dii efficiuntur per Verbum in nobis habitans, ita in Filio et in Patre erimus, et consensimur unum facti in Filio et in Patre, quia in nobis est Spiritus, qui est in Verbo et Verbum est in Patre » Athanas. l. c. n. 25. « Ego in eis et tu in me, ut sint consummati in unum... Constat, Verbum in nobis factum esse; nostrum enim corpus (nostram naturam) assumpsit. Et tu in me Pater; tuum enim Verbum sum: et siquidem tu in me es, quia tuum Verbum sum, ego autem sum in eis per meum corpus, et quia per te salus hominum in me perfecta est, rogo ut et ipsi unum sint... ut omnes tamquam a me gestati unum sint corpus, unus spiritus, occurrantque in virum perfectum (Eph. IV. 13). Etenim omnes qui de ipsis corpore participamus, unus corpus efficiuntur *unum Dominum in nobis* met ipsi habentes » Athanas. ib. n. 22. Praeclarissime argumentum in Arianos convertit s. Hilarius de Trinit. l. VIII. n. 13-17. « Ut sint unum, sicut nos unum sumus; ego in his et tu in me, ut sint perfecti in unum. Eos nunc, qui inter Patrem et Filium voluntatis ingerunt unitatem, interrogo, utrum per naturae unitatem hodie Christus in nobis sit an per concordiam voluntatis? Si enim vere Verbum caro factum est, et vere nos Verbum carnem cibum dominice sumimus, quomodo non naturaliter manere in nobis existimandus est?... Si vere igitur carnem corporis nostri Christus assumpsit... nosque vere sub mysterio carnem corporis sui

sumimus, et per hoc unum erimus, quia Pater in eo est et ille in nobis, quomodo voluntatis unitas asseritur? » (Vide Tract. de Eucharist.) (1).

THESES IV.

*Ex principiis theologicis textus 1. Io. V. 7.
genuinus demonstratur.*

« Secundum principia catholicæ munere Ecclesiæ sub assistentia Spiritus Sancti Scripturas sacras volut publicæ revelationis instrumenta custodiendi et discernendi a textibus humanis, locis 1. Io. V. 7. genuinus censeri debet. Ad modum conservationis' quod spectat, suppetant monumenta, quae letacionis immemorabilis antiquitatem demonstrant et sufficiens sunt praesidium historicum, ut a legitimis iudicibus de textus apostolica origine decerni potuerit. Documenta vero contraria quae obiciuntur, interpolationem non demonstrant; quamvis ex illis patcat omissionem textus in transcriptione codicium iam antiquitus plus minusve late propagata fuisse. »

I. Quoniam critici plures etiam inter catholicos, praesertim post editionem Novi Testamenti adornatam ab Augustino Scholz, fas esse putant genuinitatem testimonii, de quo agimus, in dubium vocare, aliqui etiam palam velut spurium illud respunt; necessarium putavi, principia catholicæ in Tractatibus de Traditione et de Scriptura expposita ac demonstrata ad praesentem quaestionem applicare, ut quid tenendum sit, intelligamus. Protestantes qui reputant auctoritate Ecclesiæ custodis et interpretis verbi Dei,

(1) Cavendum hic omnino est a nova quadam opinione hactenus inter Catholicos inaudita, qua Christus Dominus secundum humanitatem suam non solum in coelo communicaliter et in Eucharistia per transubstantiationem sacramentaliter, sed etiam extra Sacramenta in omnibus iustis realiter praesens et inhabitanus esse affirmatur. Ex modo loquendi istorum recentium ascetarum ceterum pietate praestantium suspiciari quis posset, eos argumenta et fundamenta, quibus usi olim sunt ubique rari, non satis habent perspecta. Tenendum sane est, quod ait s. Bonaventura 3. dist. 22. q. 2. « Ratione humanitatis, quantum est de se, in uno tantum loco est (Christus); quod enim sit in pluribus, hoc est sub Sacramento, secundum quod dicit Innocentius; scilicet quod Christus dicitur esse alibi sacramentaliter, alibi personaliter, alibi localiter. Localiter est in coelo, sacramentaliter est in altari, personaliter (persona divina) ubique ».

suo quique ingenio ac arbitrio circumferuntur omni vento doctrinae, methodum catholicam ex oeconomia a Christo instituta ad custodiendum fidei depositum necessariam nec intelligere, nec eā iuvare possunt, quamdiu in suo errore fundamentali versantur. Quod vero catholici nonnulli tantissima principia in huiusmodi quaestionibus non semper sunt secuti, et quandoque fallaci eruditio plus nimium tribuentis ordinem dependentiae inter auctoritatem ac scientiam in rebus theologicis inverterunt, id certe tuendae veritati et proinde etiam scientiae non profuit.

In praesenti quaestione, utrum ex principiis theologicis constet de genuinitate textus 1. Io. V. 7, solutio pendet a principio iuris et a veritate facti.

Principium iuris a nomine catholico vocandum in controversiam est illud fundamentale: ad munus Ecclesiae pertinere sub assistentia Spiritus Sancti infallibilem custodianum sicut verbi Dei generatum, ita etiam verbi scripti. Quod quidem non ita intelligendum est, ac si assistentia Spiritus Sancti promissa esset, ne umquam aut textus aliquis aut pars libri divini aut etiam liber integer intercidat. Quanvis enim specialis providentia Dei conservacionem librorum divinorum tam veteris quam novi Testamenti tempore agnoscendi debet, promissio tamen assistentiae Spiritus veritatis inducentis in omnem veritatem et inde pendens infallibilitas Ecclesiae in custodia depositi fidei per se non includit indefectibilem conservationem omnium librorum eorumque partium, qui sint divinitus inspirati atque adeo contineant verbum Dei scriptum. Ratio est, quia libri inspirati non sunt unicum nec absolute necessarium instrumentum ad conservationem revelationis (cf. Iren. I. III. c. 4); unde potest Spiritus Sanctus per Ecclesiam conservare integratam revelatae veritatis, quin ad hunc finem opus ei sit impeditre, aut permittere nequeat libri vel partis libri inspirati iacturam.

At vero sicut ex promissione facta Spiritus veritatis, manentis cum Apostolis eorumque successoribus in aeternum, generatim error ipsius Ecclesiae in proponenda doctrina fidei excluditur, ita etiam ex eadem promissa infal-

libilitate fieri numquam potest, ut Ecclesia sive *formali definitione* sive *consensu et doctrina aequivalenti* librum aut textum humanae originis in usum recipiat ac fidibus proponat tamquam librum aut textum divinitus inspiratum. Itaque ex munere a Christo Domine instituto custodiendi depositum revelationis, et ex charismate promisso ad hoc munus exercendum Ecclesia infallibilis est non solum in proponendo dogmate de inspiratione Scripturarum et de libris inspiratis, quinam illi sint, velut in abstracto; sed eius infallibile indicium etiam refertur ad obiectum concretum, utrum libri sub certa quadam forma in determinata editione vel versione existentes sint ac permanenserint libri inspirati. Videlicet Ecclesia sub assistentia Spiritus Sancti non solum infallibiliter docet, Iohannem Apostolum e. g. inspiratum fuisse ad scribendum Evangelium, tres epistolas et Apocalypsin; sed eadem infallibilitate definit libros in hac forma vel etiam in hac versione e. g. latina, ut ex multis iam saeculis in publicum usum sunt recepti, esse ipsos libros Iohannis inspiratos. In tali autem iudicio continetur, libros, ut in publico usu extant, esse incorruptos et non interpolatos atque in hac recensione, ad quam iudicium refertur, conformes textui primitivo, quo sub inspiratione Spiritus Sancti sunt scripti. Quoniam in integritate et conformitate cum textu originali possunt esse gradus maioris vel minoris perfectionis atque, ut per se patet, definitio Ecclesiae inspirationem et integratatem libri non efficit sed existantem authenticem manifestat: ideo ex definitione libri canonici universim spectata nondum quidem potest colligi gradus integratatis et conformitatis cum originali; attamen in eo gradu, quem iudicium Ecclesiae definit, integritas est infallibiliter certa.

Porro cum Ecclesia non novis revelationibus sed assistentia Spiritus Sancti regatur, ne umquam in suis definitionibus incidat in errorem, requiruntur quidem rationes humanitus cognoscibiles ad inquirendam et perspiccendam veritatem, de cuius definitione agitur; at si ad definitiōnem pervenitur, eius *infallibilitas* non hisce rationibus sed soli assistentiae Spiritus veritatis debetur, et «Domino Ec-

eclesiae inhabitatori, ne eat in errorem quilibet studiosissima speculatio » (Ang. in Ps. IX. n. 12). Hinc supposita definitio pertinet quidem ad scientiam theologicam ostendere modum, quo veritatis traditio se habeat; non tamen necesse est, ut rationes semper suppetant huiusmodi, quae per se solae praecisione facta ab infallibili Ecclesiae iudicio authentico sufficient ad plenam veritatis traditae demonstrationem.

De his fundamentis, quae diximus *principium iuris*, amplissime demonstratis in utroque Tractatu de Traditione et Scriptura nemini Catholicorum dubitare fas est. Sed qui ex eis genuinitatem ac authentiam loci aliecum Scripturarum, ut nunc existant, in dubium vocant vel omnino negant, simul hoc ipso negant, Ecclesiam unquam tam textum vel solemnni decreto vel sufficienti consensu tamquam partem Scripturae sacrae ac proinde tamquam verbum Dei scriptum declarasse et fidibus proposuisse.

Tota itaque disputatio (ut eam nunc instituimus) revocatur ad quaestioneum, quam diximus de *veritate facti*, utrum definitio et doctrina Ecclesiae, qua suscipit ac proponit tamquam sacros et canonicos omnes libros eosque « integrorum cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia catholica legi consueverunt et in veteri vulgata latina editione habentur, » comprehendat textum 1. Io. V. 7, de quo agitur. Quicumque catholici genuinitatem negant, eo ipso, ut dixi, negant etiam *veritatem huius facti*; neque enim in dubium vocare possunt aut volunt ipsum *principium iuris*, in cuius negatione fundamentum et propria ratio Protestantismi constituitur. Nos veritatem facti affirmamus, et hoc ipso nefas putamus genuinitatem textus apostolici in dubium vocare.

Cavendum autem hic est magnopere error in methodo inquisitionis, quo Iohannes Lahm lapsus est in capite doctrinae si minus identico certe simillimo nostrae quaestioni. Inquisivit is primo critice et historice, quid de auctoritate librorum deuteroanonicorum veteris Testamenti sentendum sit. Cum argumentis hisce criticis ei videbentur libri inferioris ordinis ac dignitatis quam sint libri protocano-

nici, conclusit, decretum Tridentinum non definivisse parrem gradum auctoritatis quoad libros utriusque ordinis. Non hac queso, sed via contraria et tuta procedamus. Sicut in omnibus quaestionibus theologicis, ita hic quoque primum inquiratur sensus genuinus doctrinae ac definitio-*nis Ecclesiae*, tum denum de historica et critica confirma-*tione veritatis* erimus solliciti, quae sive plenior sive minus plena nobis suppetat, non inde pendet certitudo ex altiori principio theologico firmata.

Ut sensum definitionis Tridentinae sess. IV. eiusque extensionem assequanar, utrum pertineat ad declarandam authentiam huius loci de quo quaeritur, considerabimus primo verba ipsa, contextum, et in eo enuntiatum scopum decreti seu potius duorum decretorum *synodalium*; inde deducemus normam seu regulam, secundum quam iudicandum sit de extensione definitionis, ad quas *partes Scripturae* illa pertineat; postremo hanc regulam applicabimus, ut probemus comma Ioanneum, de quo quaerimus, esse *par-tem* Scripturae comprehensam in decretis Concilii ac proinde eius genuinitatem esse theologicamente tenendam.

1°. Decretum de *canonicis Scripturis* continet quatuor partes. a) Doet Concilium, duplex esse institutum divinum, quo omnis salutaris veritas et morum disciplina re-*velata* ad nos usque pervenit, traditione scilicet et libris scriptis. Divinas itaque traditiones, et hos « omnes libros tam veteris quam novi Testamenti », « cum utriusque unus Deus sit auctor, » synodus pari pietatis affectu et reverentia suscipit. Tum b) singillatim enumerantur sacrae Scripturae libri, qui ab ipsa synodo suscipiuntur. c) Distincte definitur, *partes omnes horum librorum*, credendas esse canonicas, simulque norma traditur, secundum quam Concilium intellexerit et omnes fideles intelligere debeant integritatem ac *partes canonicas* horum librorum. Norma est consuetudo lectionis in Ecclesia catholica et comprehensio in veteri vulgata latina editione: « si quis autem libros ipsos integrorum cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia catholica legi consueverunt et in veteri vulgata latina editione habentur, pro sacris et canoniciis non suscepit...»

anathema sit ». Denique *d)* quamvis Concilium habuerit sine dubio scopum dammandi errores Novatorum circa libros Scripturae, et coereendi temeritatem etiam quorundam Catholicorum, ut per se patet et constat ex historia (Pallav. VI. c. 11. n. 8); attamen scopum directum et immediatum decreti Concilium ipsum declarat hunc esse, ut constet de auctoritate divina fontium, ex quibus sancta synodus testimonia depromptura sit in confirmandis dogmatibus et instaurandis moribus. « Omnes itaque intelligent (inquit), quo ordine et via ipsa synodus, post iactum professionis fidei fundamentum, sit progressura, et quibus potissimum testimonis ac praeisdii in confirmandis dogmatibus et instaurandis in Ecclesia moribus sit usura » (1).

Sequitur deinde decretum alterum, quo declaratur *authentic vulgatae latinae editionis* librorum sacerorum. Hoc autem, ut alibi demonstravimus (Tract. de Script.), eo tandem reddit, quod libri sacri sub hac forma editionis vulgatae declarantur conformes primitivo textui, ut inspirante Deo licet alia lingua et alia forma accidentali quondam scripti sunt. Adeoque iubemur hunc textum vulgatum agnoscere pro textu inspirato non utique quoad verba sed quoad res et sententias. Ratio, qua manifestatur et ex qua a Concilio concluditur haec authenticitatem, est eadem iam indicata in definitione divinitatis seu authentiae originariae horum librorum, usus scilicet vetustus in Ecclesia catholica. Scopus etiam idem dogmaticus qui declaratur in priori decreto, in hoc altero indicatur, utilitas non parva Ecclesiae Dei, et ut constet de sinceritate librorum divinorum sub hac forma editionis latinae, quae « in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus, expositionibus » pro authenticis haberet iubetur. Ima Concilium ipsum non aliunde, quam ex hac editione latina textus et testimonia Scripturae

(1) Hanc ipsam rationem alias verbis indicaverat primus inter legatos praesidentes Concilio. « Il legato espose: parergli ottimo consiglio, che in primo luogo si accertassero e si annoverassero i libri canonici della Scrittura, per istabilire con quali armi si dovesse pugnare contra gli Eretici ed in qual base dovessero fondare la loro credenza i Cattolici » Pallav. I. VI. c. 11. n. 4.

prolaturum erat; unde hoc decretum sicut antecedens pertinebat ad declarandam auctoritatem divinam testimoniorum, quibus synodus usura erat in confirmandis dogmatibus et instaurandis moribus (1).

2°. In ipso contexto descripto manifeste traditur norma, secundum quam intelligi debeat extensio definitionis, et iudicari de *partibus librorum* pro sacris et canoniciis suscipiendis.

a) Concedi utique debet et demonstrari potest ex ipso scopo utriusque decreti atque ex aliis manifestissimis rationibus, de quibus suo loco diximus, conformitatem editionis vulgatae non esse declaratam velut perfectionis supramae pertinentem ad omnes et singulas particulas; parique ratione nomine *partium librorum*, prout in veteri vulgatae latinae editione habentur, « non esse intelligenda omnia aut verba aut incisa, cuiuslibet modi ea sint. At viceissim b) ex scopo, quem Concilium ipsum huic utriusque decreto praefixum esse docet, manifestissimum videtur, declarari canonicas partes omnes, prout in veteri vulgata editione habentur, quae dogma aliquod vel morum regulam per se et directe emuntant, eodemque proinde sensu editionem vulgatam declarari authenticam. Nisi hoc ita esset, decretum suo scopo nullatenus responderet. Si enim nomine *partium*, quae canonicae declarantur, intelligerentur, ut adversarii volunt, tantummodo partes deuterocanonicae Danielis, Esther, etc., et si authenticia Vulgatae tantum in confuso declarata esset, quin sit authenticis in specialibus textibus per se dogmaticis; *ci huius decreti* nulla fuisset stabilita securitas sive pro ipsis Patribus Concilii sive pro fidelibus, testimonia quibus ad confirmanda dogmata et reformatos in Ecclesia mores synodus usuram se profitetur ex omnibus libris et librorum partibus prout in veteri vulgata editione latina habebantur, esse textus inspiratae Scripturae et non textus humanos sive aliunde sive ab in-

(1) « Convenia levare ogni dubbio sopra i fondamenti delle future decisioni.... però si condusse [il Concilio] a voler dichiarare in virtù dell'assistenza promessa dallo Spirito Santo, per autentica e sicura qualche traslazione latina delle sacre lettere » etc. Pallavie. I. VI. c. 17. n. 5.

terprete inductos. Atqui ad hanc securitatem de divinitate instrumenti, ex quo testimonio in confirmandis dogmatibus petenda erant, decretum maxime pertinere, synodus ipsa proficitur. Ergo dicendum est, auctoritatem canonicanam librorum declaratam esse in omnibus eorum partibus per se dogmaticis, prout in veteri latina editione vulgata habentur. c) Qui ex scopo polemico Concilii adversus Novatores, quem utique admittimus (Pallavic. VI. c. 11. n. 4. 8), extensionem decreti metiuntur, ii fateri etiam debent, textum dogmaticum ex multis saeculis in Ecclesia frequentissime usurpatum et omnibus notissimum, qui tamen sub tempore Concilii a nonnullis et a Novatoribus speciatim eliminari coepit, necessario intelligi comprehensum illis verbis, quibus suscipere iubemur « libros integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia catholica legi consueverunt. » d) Non sine absurditate potest asseri, sensum utriusque decreti hunc esse, ut credatur auctoritas canonica librorum et authentia Vulgatae in iis tantummodo partibus, in quibus examen criticum et historicum textus genuinitatem possit demonstrare. Hoc enim modo illud sanciretur, quod Concilium suis decretis voluit excludere, ut scilicet Scripturae saltem in locis controversi singulorum examini permetterentur. Sed auctoritas canonica partium et authentia Vulgatae decernitur eo in statu editionis, prout in catholica Ecclesia legi consuevit et longo tot saeculorum uso in ipsa Ecclesia probata est, atque ab ipso Concilio velut instrumentum divinum in rebus fidei et morum usurpabatur.

Hoc ultimum quod diximus, clarum est ex ipsa natura ac inde Conciliaris definitionis. Ratio manifestans authentiam sive librorum earumque partium per se, sive veteris editionis vulgatae, Concilio erat principium dogmaticum, quod Spiritus Sanctus assistens Ecclesiae non permisisset, ut textus humanus in universa Ecclesia communi consensione et publico uso per plura saecula adhiberetur tamquam verbum Dei scriptum (1). Unde non examine de-

(1) De declaratione authentiae Vulgatae ita scribit historicus Concilii. « In ciò fare il Concilio dovendo procedere con le diligenze umane, pensò che secondo esse non convenia tra le interpretazioni approvarsi

mum critico explorandum est, utrum textus huiusmodi dogmaticus extiterit sive in primitiva editione originali sive saltem in primitiva versione latina, ut ex tali examine decernatur de eius genuinitate vel suppositione. Sed si textus per se sit eius indolis, ut Ecclesiae definitio ad eum pertineat, et si tempore Concilii modo, quo diximus, in Ecclesia catholica legi consuevit et in veteri vulgata latina editione h. e. ex longo iam tempore habeatur, censeri debet textus quoad sensum conformis primitivae sententiae sub inspiratione divina scriptae. Imo id verum esset, etiamsi constaret certa demonstratione, textum in latinam editionem postlimio fuisse susceptum; hoc enim solum probaret, veram lectionem non quidem a primo auctore versionis latinae, sed alio modo nobis conservatum fuisse. Consequuntur haec necessario ex principio assistentiae Spiritus veritatis inducentis in omnem veritatem, et ex pendente inde infallibilitate Ecclesiae in custodia verbi Dei sive scripti sive traditi. Neque tamen ideo negatur, optime mereri et laude dignissimos esse viros catholicos, qui in explorandis variis lectionibus sive textus originalis sive editionis vulgatae suam operam impendunt; cum enim veritas veritati contradicere nequeat, huiusmodi studia conferunt ad confirmandam vel certe illustrandam rationem genuinae lectionis. Quamvis enim haec in partibus per se dogmaticis ex principio dogmatico constare queat, cui proinde etiam critica ancillari debet; sunt tamen multa alia, quae fere solis praesidiis criticis et historicis stabiliri possunt, et in ipsis partibus illis per se dogmaticis saltem modus conservationis praesidiis iisdem illustratur.

Quando igitur non de libro integro aut de amplioribus partibus agitur, quae fere per se librum constituere pos-

altra allora che la Vulgata, come quella che avanzava tutte d'autorità e che essendosi adoperata universalmente dal tempo di S. Gregorio fino a quest'età nella Chiesa, toccò alla divina provvidenza il farla esente da errori in cose di fede e costumi, per tenerne esente la Chiesa che di lei si valeva. E vide che se non bastava una tal ragione, tutte le nuove inquisizioni non saranno bastate a schiarir la medesima dubietà. Pallavic. I. VI. c. 17. n. 5.

sent, vel sine quibus liber ad quem pertinent, iam in substantialibus deficeret et quodammodo alias evaderet; sed si quaestio est de singularibus testimonii et incisis; ex hactenus dictis duo requiruntur et sufficiunt, ut illa tamquam *partes canonicae* librorum Scripturae in decretis Concilii sess. IV. comprehensa censeri debeant. Primum nempe ut textus certo sint per se dogmatice ad confirmando dogmata et morum christianorum regulam stabilendam directe pertinentes; tum secundo ut idem textus tamquam verbum Dei scriptum fuerint ab ipsa Ecclesia longo saeculorum usu suscepiti, atque in veteri latina editione vulgata legi consueverint (quod saltem pro Ecclesia latina, quam Concilium in his decretis maxime prae oculis habet, fere cum longo saeculorum usu coincidit). Haec comprehensio in definitione synodali eo erit certior, si de textibus agitur, qui licet duplice illo charactere insigne, fuerint nihilominus tempore Concilii a Novatoribus velut spurii impugnati aut reieci.

3.º Si iam haec principia hancque normam applicemus ad id, de quo querimus, a nemine potest negari textum ad 1. lo. V. 7, comprehendendi utroque decreto Tridentino, et declarari partem canonicanam sacrae Scripturae.

a) Quin ingrediamus examen criticum et historicum de statu primitivo latinae versionis, certe nemo negare potest, tempore Concilii saltem ex pluribus iam saeculis in uso publico et privato ex omnium Pastorum, Doctorum, et filielium persuasione hunc textum fuisse habitum ut partem sacrae Scripturae in vulgata editione, quae propria erat toti Ecclesiae occidentali. Fatentur omnes, inde saltem a saeculo IX hunc locum existare in codicibus vulgatae editionis innumeris consensu tam constanti, ut si in aliquibus codd. desit, putanda sit exceptio a regula et lectione communis (vid. Apparatus Crit. Bengelii in h. l. §. 19. 21). Recitatus est textus a tempore immemorabili in sacra liturgia (1); adhibitus absque ulla significatione dubii ut

(1) Ex epistola B. Ioannis hodie nobis est lectio recitata, in qua discimus testimonium dari triplex in coelo, triplex in terra » S. Bernard. Serm. II. in Octava Paschali. Universim (saec. XII. inuncite)

testimonium Scripturae sacrae in Concilio Lateranensi IV; eodem modo in decretalibus insertis corpori Iuris usurpatum ad probanda dogmata (1); tempore compilationis falsarum decretalium (saec. IX) velut pars notissima sacrae Scripturae citatus in epistolis suppositis Higino et Ioanni II; commendatus et eius omissione periculo errori adscripta in Prologo ad epistolam catholicas, qui sub nomine s. Hieronymi inde ab antiquissimis temporibus praefigebatur in codd. Bibliorum et passim in vetustioribus editionibus (2); commentator in eundem locum absque vestigio dubii de genuinitate ab interpretibus, nominativi in glossa ordinaria Walafridi Fuldensis et interlineari Anselmi Laudensis, quarum penes omnes Doctores auctoritas erat magistralis (ut loqui solebant); ut verbum Dei scriptum eadem confidentia usurpatum testimonium et ex ea fidei probatio derivata ab omnibus theologis in omnibus scholis, et a Pa-

testatur Rupertus Tuitiensis: « debet semper Epistola Evangelio sua preexcursionis officium (in liturgia), et ideiro illa quoque, quae huins Dominicæ est (Dominicæ in Albis), lectio Epistolæ non omittitur. Nam in hac lectione victoriosa fides nostra praedicatur et ipsa Victoria mundi numeratur, quae tribus adiuta testibus, nam Pater et Verbum et Spiritus Sanctus in coelo attestantur, totidemque in terra testes... ternis inquit in coelo et in terra testibus defensa (fides) regnum coelorum adjudicat » Rupert. de divin. offe. I. VIII. c. 17. Pariter Guil. Durandus (saec. XIII.): « secundum Romanum Ordinem, inquit, leguntur novem lectiones in Dominicis a Pascha usque ad Pentecosten.... In epistola in fide instruimus, quae incepit: omne quod natum est ex Deo, vincit mundum [I. lo. V. 4]. Ostendit fidem per testimonium in coelo et in terra et in conscientia. In terra cum dicit: tres sunt, qui testimonium perhibent in terra... Tres perhibent testimonium in coelo, Pater in voce, Verbum in carne, Spiritus in columba, et hi tres unum sunt » Durand. Rational. div. offe. I. VI. c. 37.

(1) De summa Trin. cap. *Damnamus* [I. I. tit. 1. c. 1]; de celebr. Miss. cap. *In quadam* [I. III. tit. 41. c. 8].

(2) Ita loquitur auctor Prologi (de ennis astate vide Maranum in opere: *Divinitas* D. N. I. Ch. defensa I. I. c. 19): « illo praecipno loco, ubi de Trinitate unitate in I. lo. epistola positum legitimus, in qua etiam ab infidelibus translatoribus multum erratum esse a fidei veritate compirmens... Patris Verbique ac Spiritus testimonium omitientes, in quo maxime et fides catholica roboretur, et Pater, Filius et Spiritus Sanctus una cum divinitatis substantia comprobantur. »

storibus in institutione populi christiani. Nihil opus est nominare Rupertum, s. Bernardum, Hugonem Victorinum, Magistrum Sententiarm, s. Thomam, s. Bonaventuram. Profecto igitur evidens est, locum de quo quaeritur, a septem saltem saeculis usque ad Concilium Tridentinum constituisse partem epistolarum canonicae, prout in Ecclesia catholica legi consuevit et in veteri vulgata latina editione habebatur.

b) Porro textum versari in rebus fidei per se revelatae et eminenti ratione dogmaticum esse, nulla eget probatione. Quod aliqui respondent, dogma de sanctissima Trinitate in locis alias Scripturae expressum esse; unde inquiunt, negata etiam genuinitate testimonii in hoc contextu 1. Io. V. 7, non tamē negatur, rem et sententiam eandem contineri in Scripturis; haec inquam responsio nemini satis fuerit. Sine dubio conservatio et sufficiens propositio revelationis secundum principia catholica a particulari aliquo textu imo ab ipsa Scriptura universim nec unice nec potissimum pendet; verissimum quoque est, doctrinam de sanctissima Trinitate in alias locis Scripturae contineri et ex iis demonstrari posse, ut vidimus in thesibus superioribus. At textus 1. Io. V. 7. constituit partem contextus specialis, et sub hac forma hisque verbis explicite enuntiantibus professionem Ecclesiae et substantiam novi Testamenti, quod exinde Pater, Filius et Spiritus tres crediti unum Deum sistunt » (Tertull. contr. Prax. c. 31), alius locus in Scriptura non reperitur. Deberent sane Catholici, quibuscum agimus, animadvertere modum disputandi Protestantum, qui genuinitatem impugnantes contendunt, tam explicitam huius mysterii propositionem cum omnibus Scripturis esse alienam. Sociniani et Rationalistae non tanta contentione et quavis oblata occasione conclamarent textum hunc spurium esse, nisi veritatem in eo tam diserte enuntiatam aversarentur; alii qui dogma sanctissimae Trinitatis se credere profertur, tamen negant illud pertinere ad articulos *fundamentales*, quia hunc locum, in quo solo mysterium explicite propositum esse dicunt, ut genuinum non agnoscunt (1).

(1) Audiatur Neander Professor Berolinensis ex castris Pietistarum.

c) Denique sicut Novatores et aliqui audacieores catholici (inter quos in Concilio Tridentino nominabatur Caicitanus) impugnabant auctoritatem librorum deuterocanoniorum et partes quasdam librorum, ita sub idem tempus paulo ante Concilium non sine offensione catholicorum reiebant hoc ipsum comma 7ma de testibus in celo. Lutherus publica in disputatione anno 1522 impugnavit genuinitatem, et in sua germanica Bibliorum versione locum eliminavit (Michaëlis Introd. in N. Testam. l. c. sect. 7); « Bugenhagen collega Lutheri magna obtestatione omnes deterruit, ne dictum postquam insererent » (Bengel. Apparatus critic. in l. I. §. 9), nee nisi post mortem Lutheri primum anno 1574 in Bibliis Lutheranorum admissum est. Erasmus in suis duabus primis editionibus novi Testamenti locum omisit, et in tertia denum anno 1522 permotus indignatione catholicorum eum ex cod. Britannico suscepit. « Repertus est, ait ipse in annotationibus posterioribus ad h. l., apud Anglos graecus codex unus, in quo habetur ὁ τριτος επος etc. Ex hoc igitur codice Britannico reposuimus, quod in nostris dicebatur deesse, ne cui sit ansa calumniandi » (vid. Michaëlis l. c. sect. 6). Caietanus in suis commentariis in h. l. etiam ipse insinuaverat dubium de genuinitate.

Resumendo igitur proprias rationes huius loci quas expusimus, negari nequit, decreto utroque oecumenici Concilii de partibus canoniciis librorum et de authentia Vul-

g. Doctrina de Deo uno et trino (inquit) non pertinet ad articulos fundamentales fidei christiana, ut iam ex eo patet, quod in nullo loco novi Testamenti expresso proposito reperiatur; nam locus unicus, in quo expresso continentur, de tribus testibus 1. Io. V. sim dubitatione spurius est, et ipsa sua spuria origine demonstrat, quam si talis connumeratio (hi tres unum) aliena a Scripturis novi Testamenti » Neander Histor. Eccles. T. II. p. 305. ed. 4. 1864. Cum I. D. Michaelis versus finem saec. XVIII. Introductione ad libros novi Testamenti impugnans genuinitatem commisit ad minime offenditionem monisset, dogma SS. Trinitatis probari posse solidius ex locis aliis novi Testamenti; ad hanc auctoris animadversionem Minister Genovensis Chenevieri libri Michaelianus interpres lingua gallica anno 1822 maligne subiecit notam: « Est-il bien vrai, qu'il y ait dans le N. T. des passages aussi formels en faveur de la Trinité que 1. Io. V. 7? » (Introduction au N. T. etc. T. IV. c. 31. sect. 1).

gatae hunc textum comprehendit, qui certissime pars est libri canonici, « prout in Ecclesia catholicae legi consuevit, et in veteri vulgata latina editione habetur »; qui eminenti ratione pertinet ad partes per se dogmaticas, quas decretum pro suo scope peculiariter spectabat; qui simili fere modo ac libri deuterocanonicci iam tum non sine offensione catholicorum in dubium vocatus a Novatoribus, in eodem censu cum libris deuterocanonicis a Concilio habendus erat ex ratione ipsa usus antiquissimi in Ecclesia catholica, cui usui innixi Patres Tridentini canonem librorum sacrorum cum omnibus suis partibus definiebant.

II. Quoniam Ecclesia, ut dixi, in custodia verbi Dei proindeque in suis iudiciorum authenticiis non regitur novis perpetuo sibi succedentibus revelationibus, sed assistentia Spiritus veritatis ab errore praemunitur; idcirco opus est, ut indicis humanitus cognoscibilibus manifestetur veritas definiti, et in re praesenti divina origo libri seu textus, ad quem iudicium Ecclesiae refertur. Rationem, ad quam Patres Concilii in definitione sub assistentia Spiritus Sancti edenda respiciebant tamquam ad sufficientem veritatis manifestacionem, in decreto ipso indicateur fuisse publicum, diuturnum et constantem usum Ecclesiae, quo absque ulteriori examine constabat, hos libros cum omnibus suis partibus ex multis saltem iam saeculis receptos fuisse tamquam verbum Dei scriptum. Haec porro ratio ipsa pro fundamento habet principium, quod Spiritus veritatis assistens Ecclesiae et inducens in omnem veritatem permittere non potuit, ut universa Ecclesia in suis actibus publicis, in fidei decretis, in liturgia, in institutione populi christiani, in explicacione et defensione doctrinae per multa saecula haberet et veneraretur tamquam verbum Dei scriptum illud, quod re tamen ipsa tale non esset. Adeoque non solum assistentia Spiritus Sancti, quatenus spectatur praesens Concilio, est principium activum, a quo repetitur definitionis infallibilitas; sed etiam assistentia eiusdem Spiritus, quatenus spectatur perpetua in Ecclesia, erat Concilio ratio obiectiva definitionis eiusdem (cf. Tractat. de Scripturis th. XVIII. n. III).

Quamvis vero infallibilitas definitionis pendeat ab assistentia Spiritus Sancti sub qua editur, et huic promissae assistentiae innitatur certitudo nostra de veritate definitionis; pertinet tamen ad munus theologiae inquirere et declarare modum ipsum, quo praedicatio et conservatio veritatis per aetatum decursum se habuerit. Adeoque in quaestione praesenti possumus inquirere huius textus 1. Io. V. 7. usum in Ecclesia priscis temporibus, et modum quo ad nos usque conservatus sit.

A saeculo saltem IX textum, de quo agitur, in universa Ecclesia occidentis publico usu habitum fuisse ut partem s. Scripturae, ex paulo ante dictis certum est. At non solum argumento praeescriptionis, quod spectatio praesertim constitutione et principiis Ecclesiae, talis usus non nisi derivatione ex antiquitate explicari potest; sed directe quoque ex monumentis adhuc reliquis constat. textum ut genuinum agnitus fuisse in Ecclesia etiam prisca aetate, quoque vestigia versionis latinae prosequi possumus. Existebat inquam textus, et a Patribus in Africa, Italia, Gallia, Hispania tamquam pars notissima et gravissima sacrae Scripturae usurpatus demonstratur ab octavo usque ad tertium aut secundum saeculum regrediendo.

In collatione iussu Hunnerici regis instituta Carthaginem mense Februario anno 484 obtulerunt Episcopi catholici « non solum universae Africæ sed etiam insularum multarum » (Victor Vit. de persecc. Vandal. l. II. n. 18) professionem fidei, quam deinde XII Calendas Maias per quatuor Episcopos provinciarum Numidiae et Byzacene direxerunt ad regem Hunnericum (1). Ex testimonis Scripturæ contra Episcopos Arianos probant in prima parte n. 1-8 consubstantialitatem Spiritus Sancti cum Patre et Filio, atque ita unam naturam trium personarum distinctarum. In parte hac altera professionis scriptae nomine omnium Episcoporum catholicorum contra Arianos Episcopos, potentissimos et implacabiles hostes, profertur velut testi-

(1) Nomina Episcoporum, qui numerantur 461, vide in Coll. Hardwini T. II. p. 869.

monium non minus notum et certum quam clarum et irrefragabile hoc ipsum de tribus testibus in celo. « Et ut adhuc luce clarissimis unius divinitatis esse cum Patre et Filio Spiritum Sanctum doceamus, Ioannis Evangelistae testimonio comprobatur. Ait namque: tres sunt, qui testimonium perhibent in celo, Pater, Verbum et Spiritus Sanctus, et hi tres unus sunt » (in *libello fidei* n. 11, qui est liber III. Historiae de persec. Vand. Victoris Vitensis).

Hic aliqua sunt animadversiones dignissima. a) Cuicunque fuerit commissa conscriptio huius *libelli fidei*, sive Eugenio Carthaginensi sive aliis aut pluribus inter Episcopos, certe nemo ausus esset in tali professione, ab omnibus Episcopis approbanda et communis nomine proponenda Arianis, inserere textum velut Ioannis Evangelistae, nec ali omnes ultra quadringentes et sexaginta Episcopi nemine contradicente textum admisissent, nisi communis usu in Ecclesiis Africis et insularum legi consuevisset. b) Si Episcopi sensissent, Arianos hunc textum non agnoverisset, nec habuisse in suis codicibus; multo vero magis si locus solum in rari exemplaribus exstitisset et apud catholicos ipsos non fuisset notissimus et extra controversiam, numquam communis nomine catholicorum tale testimonium velut a luce clariore, confutationem haeresis Arianae obtulissent legendum et examinandum hostibus suis infensissimis. De hac persuasione Episcoporum, quod genuinitatem textus neque Ariani in dubio vocare possent, argumentum insuper suppeditat Vigilius Tapsensis unus Episcoporum, qui professionem obtulerant (nominatus ultimo loco inter Episcopos provinciae Byzacene). Vigilius enim diserte provocat ad lectionem huius testimonii penes ipsos Arianos: « eur tres unum sunt, Ioannem Evangelistam dixisse legitis, si diversas naturas in personis esse accipitis? » Vigil. Taps. de Trin. l. VII. Bibl. Max. PP. T. VIII. p. 789. Quod igitur Michaelis (Introd. in N. T. c. 31. sect. 3. T. IV) et alii vellent totam auctoritatem huius professionis fidei revocare fere ad unum Eugenium Carthaginem, absurdum est (1).

(1) Consensum omnium Episcoporum Africae in professionem ac defensionem fidei scripto traditam Arianis Michaëlis l. c. comparat cum

c) Animadvertisatur, quod in prima parte professionis quamdiu sistitur in demonstranda consubstantialitate Filii cum Patre, sanctissimi Confessores connectunt seriem longissimam testimoniorum ex omnibus libris praesertim novi Testamenti et etiam ex 1. Io., hunc tamen locum 1. Io. V. 7 non attingunt. Eodem modo auctor libri adversus Pintam Arianum in prima parte tractationis, s. Fulgentius in toto l. II. ad Trasimundum inter testimonia innumeris Scripturae, quibus consubstantialitatem Patris et Filii demonstrant, non utuntur hoc textu, quem tamen certissime agnoverunt et citarunt alii in locis, ubi agebant de tribus simul personis divinis. Hinc videoas, praeproperam et fallacem esse conclusionem, quam plerique adversarii ex argumento negativo nimis generalem constituent. Patres (inquit) disputantes eum Arianis hunc locum opportunissimum non citarunt, ergo illum non habuerunt in suis codicibus. Hoc modo facile erat Scholzio post criticos Rationalistas citare seriem Patrum, quos omnes traducit velut testes indubitos interpolationis, non alia de causa; quam quod testimonio Ioannis non utuntur. Quamdiu impugnatio haeticorum dirigebarit adversus personam Filii, sive distinctionem a Patre eius divinitatem negando, licet omnes illi haeticci ex suis principiis etiam circa personam Spiritus Sancti errasse convincantur; videmus tamen etiam Patrum defensionem prioribus saeculis se contineat maximam partem intra limites dogmatis, quod directe impetrabatur (1). In hae

subscriptionibus, quas Ministelli Protestantes apponunt vel quandam apponere cogebantur libris symbolicis, quin ideo concilere licet, eos omnia in hisce libris scripta approbare. Rismus teneatis amici!

(1) S. Basilius de definitione Nicaea: « hic eterna quidem, inquit, plene et accurate definita sunt partim ad emendanda quae laesa fuerant, partim ad praelevanda quae subiritura praevidebantur; doctrina autem de Spiritu Sancto transenter (*iv περιστορα*) posita est, ne ullam disputationem visa requirere, eo quod nondum tunc haec mota esset quaestio, sed sine insidiis (*ἀνεπιθύμητος*, quod haeticci directe in doctrinam de Spiritu Sancto nondum struerent insidiis) insita esset credentium animis de illi sententia » Basil. ep. 125, al. 78, n. 3. « De Spiritu Sancto a Patribus non plene (*ἐλάτως*) dictum est, quod tunc nondum mota esset quaestio » Gregor. Naz. ep. 202 (al. orat. 51) n. 1.

autem disputatione de persona Filii non erat necessaria citatio ex epistola Ioannis, cum luculentissima praesto essent testimonia ex Evangelio, quibus distinctio et consubstantialitas Patris et Fili enuntiatur. Non tamen ideo negamus, posse ex quibusdam Patrum contextibus ostendi, eos vel nostrum comma 7ma in suis codicibus non habuisse, vel non habuisse ut certum extra controversiam; illud solum dicimus, ut argumentum negativum vim aliquam habeat, non sufficere generalem assertionem, qua Critici nimis expedite decernere solent, Patres textum non cognovisse, quia eo non utuntur, ubi nobis citatio opportuna fuisse videtur.

Si saeculo V. testimonium usa totius Ecclesiae Africanae receptum erat, non est mirum, quod Vigilium Tapsensem et non diu postea Fulgentium et autorem libri contra Pintam videmus ad illud appellasse in suis disputationibus adversus Arianos absque ulla suspicione; ne forte a quopiam resperueret, « Unitum nomen divinitatis clause est declaratio, dicente Ioanne Evangelista in epistola sua: tres sunt qui testimonium dicunt in coelo, Pater et Verbum et Spiritus, et in Iesu Christo unum sunt... Vides, quia in deitate et in substantia plenitudinis per omnia unum sunt, et in nominibus personarum tres sunt » Vigil. Trin. I. I. Bibl. Max. PP. T. VIII. p. 775; I. X. p. 793. Eadem ac penes Vigilium citandi forma est in fragmento dialogi inter orthodoxum et haereticum in Nova Bibl. PP. Card. Mai T. I. p. 496. Pariter ad textum Ioannis diserte appellat s. Fulgentius in l. Responsionum ad obiectiones Arianorum in obiect. 10., et l. de Trin. c. 4; item auctor l. adv. Pintam n. 8. (Opp. s. Fulgent. ed. Paris. 1684. p. 68. 331. 540). At in priori loco (ad obiect. 10. Arian.) Fulgentius cum sua citatione coniungit aliam saeculo iam III. adhibitam a s. Cypriano. Verba Fulgentii sunt: « In Patre ergo et Filio et Sancto unitatem substantiae accipimus, personas confundere non audemus. Beatus enim Iohannes Apostolus testatur dicens: tres sunt qui testimonium perhibent in coelo, Pater, Verbum et Spiritus, et tres unum sunt. Quod etiam beatus Martyr Cyprianus in epistola de unitate Ecclesiae confitetur..... atque haec confessim testimoni-

nia de Scripturis inseruit (Cyprianus): dicit Dominus, ego et Pater unus sumus; et iterum de Patre et Filio et Spiritu scriptum est: et tres unum sunt. » Fulgentio igitur cum aliis Episcopis Africanis nullum prouersus erat dubium, quin in Ecclesiis Africae III. saeculo locus de tribus testibus in celo lectus fuerit et a Cypriano citatus.

Vulerunt tamen homines critici de haec citatione Cypriani tricas nectere, ne in sua confidentia turbarentur, qua cum Scholzio et alisis pronuntiant, primum videri Vigilium Tapensem, qui ad hoc comma provocaverit, ac porro « merito non solum e textu sed etiam e margine reieci comma subditum ». Ait scilicet, Cypriani hoc loco (de unitate Ecclesiae ed. Baluz. Paris. 1726. p. 195), quo s. Fulgentius putavit provocari ad testes in celo, non appellare ad v. 7ma, sed ad spiritum, aquam et sanguinem v. 8ma secundum interpretationem mysticam, qua tria haec intelligebantur significare tres personas Patrem, Filium, Spiritum Sanctum, ut constat ex Augustino (contr. Maximin. Arian. I. II. c. 22. n. 3). At vero a) ante Augustinum talis interpretatio rei significatae per spiritum, aquam, et sanguinem numquam erat audit a (1). b) Augustinus ad illam significatiōnē mysticam confundit unice, ut sustinet, quod universaliter affirmaverat, numquam in Scriptura plures res dici *unum*, nisi quae sint consubstantiales. Ceterum Augustinus ipse non propositus illam interpretationem mysticam tamquam certam ac tenendam; sed velut comicioendo quaerebat, utrum non hoc modo posset solvi obiectio contra suum illum canonem hermeneuticum. Certe ergo neque ipse Augustinus unquam usus fuisset versiculo 8° velut demonstratione convincente et per se clara unitatis naturae in tribus distinctis personis (2). Hinc interpretatio illa sicut ante Augu-

(1) Quod ait Fridericus Mathaei in sua editione Novi Testamenti, etiam Athanasium T. II. p. 180 explicare v. 8. de personis divinis, id habeas falsum omnino et commentarium. Inspexi plures editiones diversas Athanasii, nec illa pagina nec ullibi tale quidquam repere' est. In disputatione contra Arium Athanasio supposita n. 44. T. II. p. 229. ed. Maurin. non ex v. 8. sed certe ex nostro 7. citatur: « hi tres unum sunt. »

(2) Verba Augustini l. c.: « Ne forte dicas, spiritum et aquam et sanguinem diversas esse substantias, et tamen dictum esse: tres unum

stimum nemini in mente venerat, ita post ipsum non nisi a paucissimis permotis auctoritate s. Doctoris est adoptata (1); et sane per se spectata videtur longius petita et non probabilis (cf. de Rubeis in Dissertatione de tribus in celo testibus c. 7). Quando ergo Cyprianus et Patres ali maxime Augustino antiquiores, vel etiam recentiores, qui ab eius auctoritate non pendent (ut Pseudo-Athanasius in Disp. contr. Arium n. 44), ad demonstrandum dogma de SS. Trinitate simpliciter dicunt: *a de Patre, Filio et Spiritu Sancto scriptum est: tres unum sunt, et certum omnino est, eos non ad 8um sed ad 7um comma nostrum appellare.*

Facundus quidem Hermianensis, qui cum versaretur inter Graecos Constantiopolis, scripsit libros pro tribus Capitolis ad Iustinianum Imperatorem, allatam citationem s. Cypriani traducit (I. I. p. 7.) ad versum 8^m. At vero imprimitus Facundus videtur in unum confusisse codices graecos, in quibus v. 7. deerat, et codices latinos, in quibus saltem actata Facundi et in Ecclesiis Africae versiculum extitisse, post ea quae diximus non nisi impudenter negari posset. Apparet haec confusio ex modo ipso citandi; nam ex una parte ita loquitur, ac si comma 7^m omnino ignorasset, ex parte altera retinet ex codicibus latinis verba *in terra* etc.: *tres sunt, qui testimonium dant in terra* etc.; haec autem postulant testimonium respondens testimoniū *in celo*. Hinc ex codicibus graecis, ubi iam acciderat omis-

sunt; propter hoc admonui, ne fallaris. Haec enim sacramenta sunt, in quibus non quid sint, sed quid ostendant, semper attendit. Tria itaque novimus de corpore Domini exisse, cum penderet in ligno.... Si vero ea quae significata sunt, *velimus inquirere, non absurde occurrit ipsa Trinitas*, qui unus solus, verus, summus est Deus, Pater et Filius et Spiritus Sanctus.... et nomine spiritus significatum accipiamus Deum Patrem.... nomine autem sanguinis Filium.... et nomine aquae Spiritum Sanctum.... Si quo autem alio modo tanti sacramenti ista profunditas, quae in epistola Ioannis legitur, exponi et intelligi potest secundum catholicam fidem, nulla ratione respondendum est. *

(1) Praeter Facundum Hermianensem hanc mysticam interpretationem Eucherius Lugdunensis (de qq. N. T. Bibl. Max. PP. T. VI. p. 853) panio aliter conceptam memorat, quam ait placere pluribus, ut potius Trinitas tribus illis testibus in terra significetur quam baptismus et martyrium, ut alii intellexerunt.

sio versus 7, etiam ex verso 8^m verba *a in terra* expuncta sunt. Porro cum Facundus inter Graecos et ad Imperatorem Graecorum scribens versum 7^m vel dissimularet vel tunc ob lectionem codicem graecorum non admitteret, homo Africanus, cui notissima esse debuit tam saepe repetita ab Episcopis suaे patriae argumentatio ex 1. Io. V. pro mysterio SS. Trinitatis, maluit sequi et fere transcribere mysticam interpretationem Augustini in comma 8^m, ne argimento in Africa toties inculcatum contra Arianos ex verbis *a tres unum sunt*, omnino destitueretur. Hac autem methodo adoptata primum erat citationem etiam Cypriani ad eundem versum 8^m traducere. Verum res ipsa et historia huius mysticae interpretationis reclamant; et si auctoritate agitur, ea potior certe est penes s. Fulgentium quame penes Faundum.

Maneat itaque ratum, iam saeculo III. viguisse in Ecclesia Africana lectionem versiculi 7^t, quam in Ecclesia eadem saec. V. et deinceps communem fuisse demonstravimus. Hoc autem positio non potest esse dubium, quin etiam Tertulliani tempore locus idem in Africa legi consueverit; et nisi praeiudicio animum obfirmaverit, facile quisque allegationem concedat in libro contra Prax. c. 25. In superioribus capitibus demonstraverat Tertullianus consubstantialitatem Patris ac Filii, ubi inter alia multa usus est illo Christi testimonio Io. X: *ego et Pater unus sumus*: *a cacci qui non videant, primo ego et Pater duorum esse significationem, dehinc in novissimo, sumus, non ex unius esse persona, quod pluraliter dictum est; tum quod, unum sumus, non unus sumus*, etc. ib. c. 22. Iam c. 25 progreditur ad totius Trinitatis demonstrationem, esse scilicet non modo iuxta superius a Tertulliano posita Patrem et Filium, sed pari omnino ratione tres, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum unus substantiae. Ad hoc ipsum probandum ista pertinent: *a ita connexus Patris in Filio, et Filii in Paracleto tres efficit cohaerentes; alterum ex altero, qui tres unum sunt, non unus*; quomodo dictum est: *ego et Pater unus sumus, ad substantiae unitatem non ad numeri singularitatem* etc. ib. c. 25. Illud *a ego et Pater unus sumus, et in su-*

perioribus allatum ad probandam consubstantialitatem duorum, hic solum adducitur ad persuadendum, eodem sensu intelligi debere dictum alterum: *« tres unum sunt »*; hoc vero dictum ponitur ad probandam consubstantialitatem trium, quae probatio nulla esset nisi verba essent citata ex Scripturis. Conveniunt itaque citationibus omnino parallelis discipulus ac magister:

Cyprianus: *« de Patre et Filio et Spiritu Sancto scriptum, qui tres unum sunt. »*

Tertullianus: *« Connexus Patris in Filio et Filii in Paraclete est, et tres unum sunt. »*

Ex his concludere iam possumus, in latina versione antiquissima *« primis fidei temporibus »* edita (Ang. Doctr. Christ. I. II. n. 16), et quae ineunte saec. III. in Africa iam *« in usum exierat »* (cf. Tertull. Monogam. c. 11; contr. Marc. II. c. 9; contr. Prax. c. 5), nostrum comma 7ma extitisse, contra ac Millius censuit, qui citationem Tertulliani et Cypriani non ex latina versione sed ex solis graecis codicibus derivatam esse, improbabiliter coniecit.

Confirmatur haec lectio in veteri versione ex Speculo Augustini edito a Card. Mai (Nov. Bibl. PP. T. I. P. II. p. 6. 10) et ex Enarratione Pseudo-Athanasiana in symbolum edita a Iosepho Blanchinio (p. 40). Enarrationem hanc Blanchinus putat latine scriptam in Africa ante ortam haeresim Pelagii. Rationes quibus Emi Cardinales Besutius et Maius Speculum illud Maurino asseruerunt Augustino, in Praefatione Card. Mai I. c. legi possunt. Certum est, in utroque opusculo adhiberi versionem latinam veterem, ut erat ante versionem veteris Testamenti et emanationem novi per s. Hieronymum. Atqui bis in Speculo, semel in Enarratione symboli diserte citatur locus de tribus testibus in caelo. In Speculo sub cap. II de distinctione Patris et Filii et Spiritus Sancti: *« Item illie: quoniam tres sunt, qui testimonium dicunt in terra, spiritus, aqua et sanguis, et hii tres unum sunt in Christo Iesu; et tres sunt, qui testimonium dicunt in caelo, Pater, Verbum et Spiritus, et hii tres unum sunt. »* Rursum sub cap. III. de Spiritu Sancto recurrunt eadem citatio, omissis

testibus in terra. In Enarratione symboli efficacissime dicitur: *« respondeat nobis pro cunctis Ioannes, qui in pectori Domini nostri familiariter recubans totius doctrinæ potuit arcana cognoscere.... Tres sunt, inquit, qui testimonium perhibent in caelo, Pater, Verbum et Spiritus, et hii tres unum sunt. Nonne post haec nobis huiusmodi fidem et more est perdere et salus est custodisse? »* ib. p. 40.

Ad Augustinum quod spectat, etiamsi dubitare fas sit, utrum hoc Speculum habeat ipsum auctorem; fieri certe nullo modo potuit, ut s. Pater in Africa saeculo V. comma nostrum ignoraverit. Profecto qui sibi persuadere vellet, anno 430 quo Augustinus obiit, adhuc incognitum, et tempore professionis fidei oblatæ anno 484 iam in communis lectione Ecclesiarum Africæ fuisse textum tanti momenti; is pensi haberet non minus principia omnia quam constantiam et vigilantium, quibus Ecclesia in custodiendis ss. Scripturis semper regebatur. Quomodo intra illos quinquaginta annos nemine advertente tanti momenti mutationis universalis fieri potuit in Africa, ubi ob mutationem versionis in re longe minori ortus est ingens tumultus, ut cogeretur Episcopus redire ad veterem et usitatam lectiōnem *« volens post magnum periculum non remanere sine plebe »* (Ang. ep. 71. n. 5). Nihilominus cum tempore Augustini in multis codicibus graecis comma iam defuerit, et inde etiam in exemplaria latina alicubi sine dubio haec velut emendatio immigrasset, potuit Augustinus in suis scriptis polemiciis, nominatim adversus Maximinum, hoc testimonium dissimilare iuxta suum principium economicum, quod quae alicubi in dubium vocantur, *« et non tanta firmitate proferunt adversus contradictores »* (vid. Tract. de ss. Script.). Diserte saltem locum nusquam citat in operibus quae supersunt; de allusionibus satis claris vide penes De Rubeis dissertat. cit. c. 6. et Card. Mai Praefat. ad Specul. Aug. p. VII. cf. Bengel. Apparat. crit. in h. I. §. 20.

Iam ex lectione in Ecclesiis Africæ concludendum foret, eandem in aliis quoque Ecclesiis occidentalibus non defecisse, etiamsi ad id probandum disertis testimonii destitueremur. Haec tamen testimonia non desunt. Ad Hispaniam